

УДК 377.5:371

Смоляна Н.В. м. Київ, Україна

ББК 74я43

С 37

Поєднання професійного навчання і виробничої праці учнів як наукова проблема професійної педагогіки

Ключові слова: виробнича праця, кваліфікований робітник, поєднання професійного навчання з виробничою працею, професійне навчання.

У сучасних умовах розвитку економіки України гарантом попиту молоді на ринку праці є якість її професійної підготовки і досвід роботи на виробництві з сучасним обладнанням, матеріалами тощо. Водночас актуалізувалася необхідність докорінних змін у системі державного замовлення на підготовку кваліфікованих робітників. Передусім йдеться про необхідність здійснення замовлення на підготовку робітників не державними інституціями, а роботодавцями (підприємствами, організаціями тощо). Проблема підготовки висококваліфікованих робітників зумовлює нагальність усталення класифікатора професій, рівнів кваліфікації відповідно до потреб сучасного виробництва.

Вищевикладене свідчить про актуальність проблеми підготовки кваліфікованих робітничих кадрів, які мають новий тип мислення, здатні до новаторства у галузі професійної самореалізації, високопродуктивної праці, удосконалення технологічного процесу, до адаптації на робочих місцях передусім на виробництві. Адже у виробничих умовах уможливорюється ґрунтовне ознайомлення учнів із сучасною технікою і технологіями, системою організації праці, опанування досвіду новаторів виробництва, набуття навичок щодо виконання операцій, яких неможливо набути в умовах навчального середовища закладу освіти та ін.

Поєднання професійного навчання з виробничою працею створює найбільш сприятливі умови для всебічного розвитку майбутнього робітника. Під час праці, виконання навчально-виробничих робіт в учнів формується свідоме ставлення до праці, вони вчаться економічно оцінювати результати

діяльності – визначають трудові витрати, витрати на матеріали, інструменти тощо.

Сучасні дослідники історії професійної освіти не приділяють належної уваги проблемі поєднання професійного навчання з виробничою працею в історії розвитку професійної освіти, або розглядають її фрагментарно, не виокремлюючи як напрям наукових досліджень. Окремі питання поєднання професійного навчання з виробничою працею у закладах професійно-технічної освіти висвітлено у науковому доробку П.Р. Атутова, В.Ф. Бастова, С.Я. Батишева, А.П. Біляєвої, Р.С. Гуревича, М.О. Жиделева, К.М. Катханова, В.А. Короткого, О.М. Коханко, Н.Г. Ничкало, О.М. Новікова, В.І. Паламарчук, Г.М. Цибульської та ін.

Слід додати, що окремі аспекти професійного навчання та деякі питання, пов'язані із виробничою працею у галузі управління в системі підготовки кваліфікованих робітників, розглядаються у дисертації І.Л. Лікарчука, М.М. Таланчука, у галузі сільськогосподарської освіти – у дослідженні В.О. Зайчика, С.Г. Улюкаєва.

Цінним для нашого наукового пошуку є монографічне дослідження В.М. Мадзігона, присвячене аналізу вітчизняної і зарубіжної теорії і практики поєднання навчання з виробничою працею школярів. Так, науковцем виокремлено концепцію політехнічних основ поєднання навчання з виробничою працею в сучасній загальноосвітній школі. Значущість дослідження розкривається у розроблених дидактичних основах поєднання навчання з виробничою працею учнів на політехнічній основі, які являють собою організаційно-педагогічний і методичний і базис для розвитку соціально-орієнтованого та економічно ефективного шкільного виробництва [9, с. 14-15].

Слід зазначити, що на різних етапах розвитку вітчизняної і зарубіжної науки та практики зміст поняття поєднання професійного навчання з виробничою працею зазнавав змін. Так, у 1816 р вперше в історії педагогічної практики англійський педагог Роберт Оуен заснував для дітей

старше 10 років і підлітків, зайнятих на виробництві, вечірню школу, а пізніше – фабрично-заводські підприємства, поєднуючи навчання з виробничою індустріальною працею. З чотирнадцяти років учні мали змогу брати участь у сільськогосподарській та промисловій праці. Р. Оуен запрошував кваліфікованих спеціалістів у галузі сільського господарства й індустрії для викладання спеціальних предметів. Праця учнів на полях і городах поєднувалася з вивченням хімії і агрономії, а їх праця в галузі промислового виробництва з заняттями з математики й креслення [16].

Так, поєднання навчання з виробничою працею, упроваджене Р. Оуеном, К. Маркс розглядав як один із могутніших засобів перебудови сучасного суспільства, «зародок виховання епохи майбутнього, коли для всіх дітей будь-якого віку виробнича праця буде поєднуватися з навчанням і гімнастикою не тільки як одне з засобів підвищення загального виробництва, але й як єдиний засіб для виробництва всебічно розвинутих людей» [10]. В. Ленін розширив це поняття, зауважував на важливості поєднання навчання з виробничою працею у соціалістичному суспільстві «... ні навчання і освіта без виробничої праці, ні виробнича праця без паралельного навчання і освіти не могли б постати на ту висоту, яка необхідна сучасному рівню техніки і станом наукового знання» [7].

Науковий і практичний інтерес для нашого дослідження становить підручник, присвячений організації і методиці виробничого навчання (ВН) за редакцією М. Жиделева та ін., в якому принцип поєднання навчання з виробничою працею звужується до «навчально-виховних задач, формуванню бережливого хазяїна соціалістичного виробництва, патріотичного почуття відповідальності, соціалістичного змагання» [12, с. 102-103], при чому професійне навчання не виокремлювалося як важлива його складова.

Поєднання навчання з виробничою працею дає стійке підґрунтя для організації професійного навчання тільки у тісному взаємозв'язку теорії і практики [15, с. 362]. Наше вивчення показало, що дослідники ототожнюють ці поняття, трактують поєднання професійного навчання з виробничою

працею як зв'язок теорії і практики, випереджальний характер теоретичних знань і поєднання професійних знань і навичок у межах одного предмету, або як взаємозв'язок спеціальних знань і вмінь [6, с. 180; 10; 16]. Так, Г.Ф. Комаров та В.Є. Чахоянц навчання на основі виробничої праці виокремлюють як один з головних дидактичних принципів у підготовці сучасного робітника, не розкриваючи його чинників [6; с. 29].

Водночас у контексті підготовки кваліфікованого робітника В.А. Скаун надає «виключно важливого значення ... організації навчального процесу на основі поєднання навчання з виробничою працею» [14, с. 19], але з наданням переваги значимості навчання.

Наукову та практичну цінність для нашого дослідження має творчий доробок академіка С.Я. Батишева. Наприкінці 70-х років ХХ ст. він наголошував на важливості навчання, підґрунтям якого є виробнича праця. При цьому винятково важливу роль відігравав інструктор, який мав допомагати учням в оволодінні професійними знаннями, вміннями і навичками у відповідності до тогочасних вимог механізованого та автоматизованого виробництва [3, с. 31]. Науковець акцентував увагу на тому, що «система ВН має відображати досягнутий рівень технічного прогресу і характер розподілу праці на виробництві». Процес навчання, на думку С.Я. Батишева, необхідно адаптувати до конкретних вимог виробництва [2, с. 93]. У 80-х роках він зазначав, що поєднання навчання з виробничою працею нерозривно пов'язано з ідеєю політехнічної освіти, в якій задіяні закони педагогіки і виробництва, які у рівній мірі необхідно враховувати [4, с. 16].

За нашим переконанням, особливої уваги заслуговує розділ навчального посібника «Педагогічна книга майстра виробничого навчання», в якому Р.С. Гуревичем, В.І. Паламарчук, Г.М. Цибульською ґрунтовно розглядаються взаємозв'язок виробничого і теоретичного навчання. Значна увага приділяється міжпредметним зв'язкам, плануванню спільної роботи майстрів виробничого навчання і викладачів спецтехнології, прийомам

здійснення взаємозв'язку теоретичного і ВН [13, с. 207-240].

Цікавим для нашого дослідження є розкриття змісту поєднання навчання з виробничою працею, наведене П.Р. Атутовим. Науковець розглядає його як складний, багатогранний процес, в якому закладено не тільки поєднання вивчення основ наук з працею, але й взаємозв'язок виробничої праці з політехнічною й технологічною освітою, професійною підготовкою, вихованням (фізичним, моральним, екологічним, економічним, трудовим) [15, с. 134-135].

У контексті нашого наукового пошуку ми вважали за доцільне приділити увагу працям з історії професійної освіти. Так, І.Л. Лікарчук, характеризуючи професійно-технічну освіту 60-80-х років як суб'єктів управлінського впливу, до специфічних ознак, які вплинули на формування її структури та змісту управління, виокремив пошук оптимальних шляхів поєднання навчання з виробництвом [8, с. 190], а в цілому тісний взаємозв'язок системи ПТО і виробництва виокремив серед позитивних надбань колишнього СРСР, відкинутих після проголошення державної незалежності України [там само, с. 232-233].

Поєднання професійного навчання з виробничою працею ґрунтується на врахуванні вікових і психофізіологічних особливостей підлітків, а отже, має тісний зв'язок з науковою організацією праці (НОП). Цінним у контексті нашого наукового дослідження є науковий доробок О.В. Аніщенко, в якому на основі аналізу матеріалів 60-90-х років ХХ ст. автором зроблено висновок про те, що у ході реалізації заходів з НОП учнів відбувалося вирішення «економічних завдань (підвищення якості праці, раціональне використання технічного обладнання і матеріалів тощо), психофізіологічних (створення сприятливих умов праці у майстернях й на кожному робочому місці), соціальних завдань (підвищення змістовності й привабливості праці учнів, розвиток їхньої творчої активності у процесі навчання та ін.)» [1; с. 271].

Здійснений нами аналіз літературних джерел уможливив висновок про те, що вони не містять єдиного загальноприйнятого визначення поняття

поєднання професійного навчання з виробничою працею. Водночас у наведених вище наукових працях так чи інакше визнається важливість принципу поєднання навчання з виробничою працею у підготовці кваліфікованих робітників. Отже, на основі вивчення дослідницьких матеріалів ми вважали за доцільне уточнити і конкретизувати зміст цього поняття.

У педагогічній і економічній літературі є досить ґрунтовні визначення понять «професійне навчання», «виробнича діяльність, практика, робота» тощо. Між тим, коли розглядаються питання поєднання професійного навчання з виробничою працею у закладах професійно-технічної освіти, ці поняття мають розглядатися тільки в єдності.

Значення слова «поєднання» тлумачиться як «пов'язуватися у взаємній відповідності, єдності, зливатися разом, створювати одне ціле, об'єднуватися, пов'язуватися у взаємній відповідності». Отже, можна вважати правомірним, що для характеристики взаємної залежності професійного навчання і виробничої праці, теорії і практики, вживається слово «поєднання» [5, с. 1012].

Професійне навчання – навчання спрямоване на засвоєння громадянами умінь і компетенцій, які можуть бути затребувані на ринку праці [11, с. 735-737]. Основою професійного навчання є виробнича праця, зміст якої визначається законами професійної педагогіки, характером і змістом праці робітників (спеціалістів) відповідного профілю й рівня кваліфікації, які безпосередньо приймають участь у виробничому процесі. Трудовий процес є основним змістом виробничого навчання, а отже наукові, науково-технічні і техніко-економічні основи цих процесів є змістом безпосередньо теоретичного навчання.

Таке розмежування носить умовний характер, тому що виробниче навчання у більшості залежить не тільки від трудового процесу, але й від виробничого процесу в цілому.

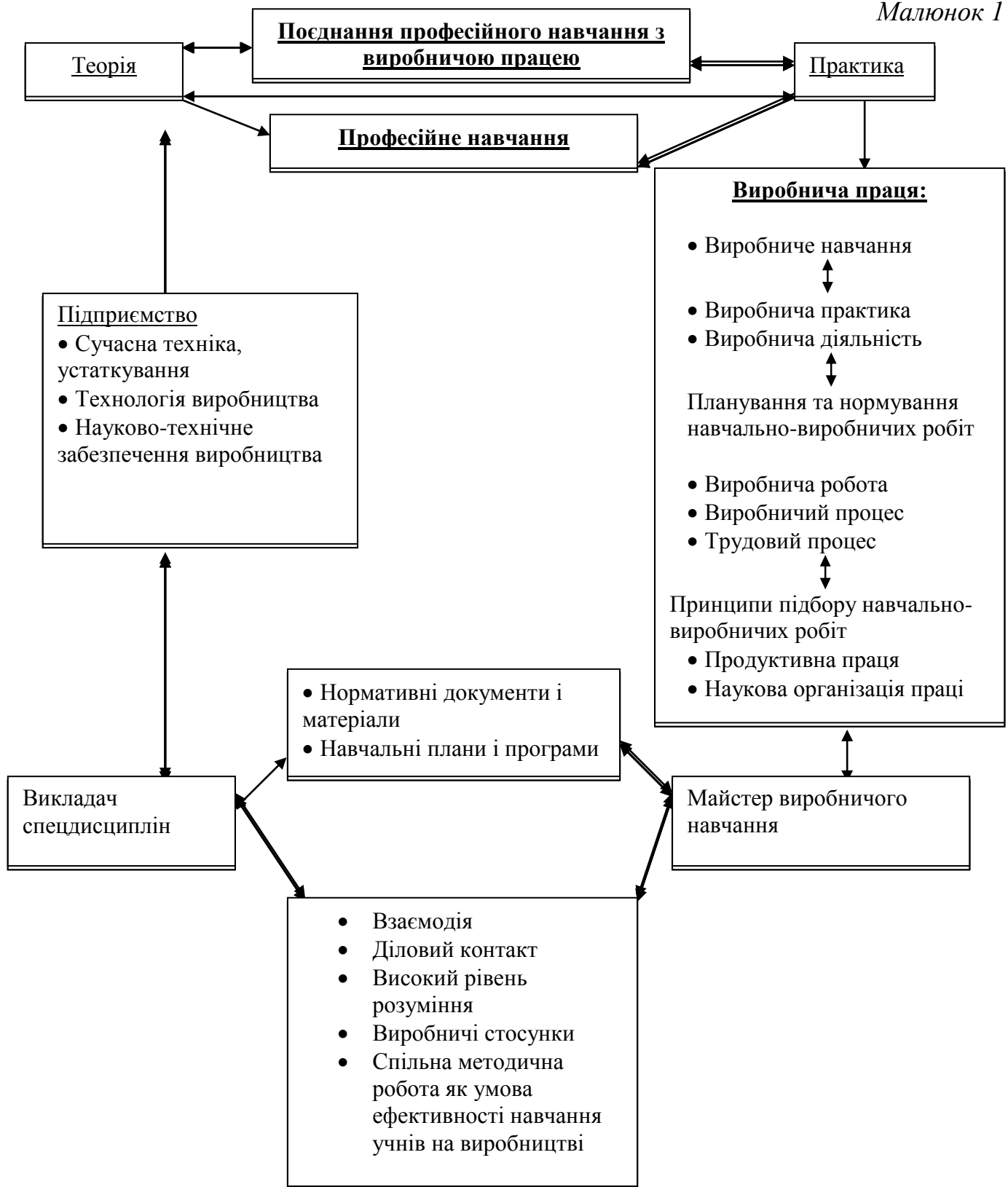
Отже, поєднання професійного навчання з виробничою працею

ґрунтується на дидактичному принципі «поєднання навчання з виробничою працею», в основу якого закладено професійне навчання і виробнича праця в єдності теорії і практики. Виробнича праця містить в собі такі складові:

- *виробниче навчання (ВН)* – планомірно організований процес спільної діяльності майстра та учнів, спрямований на формування у них практичних професійних знань, навичок та умінь, які відповідають сучасному рівню техніки і технології виробництва [13, с. 317];
- *виробнича практика (ВП)* – завершальний етап виробничого навчання. Під час ВП учні спеціалізуються у виконанні відповідних видів робіт з професії, удосконалюють навички та вміння, оволодівають продуктивною працею кваліфікованого робітника відповідної професії і рівня кваліфікації, розширюють і поглиблюють виробничий досвід, засвоюють виробничу техніку і технологію виконання виробничих робіт, долучаються до виробничого і суспільного життя колективу [15, с. 352-354];
- *виробнича діяльність (ВД)* – організовується у відповідності з принципами поєднання навчання з виробничою працею, поєднує теорію і практику з метою забезпечення умов для якісного виробничого навчання учнів; реалізується за умови розв’язання навчально-виховних задач ВН. Важливою складовою ВД є: планування і нормування навчально-виробничих робіт [там же, с. 144]; зміст та послідовність викладання навчально-виробничих робіт, організація навчально-виробничого процесу, методика і організація ВН [там же, с. 356];
- *виробничий процес (ВП)* – сукупність технічних і трудових процесів, які виконуються на окремих ділянках виробництва у їх безпосередній взаємодії для перетворення сировини у виріб; напряму залежить від принципів підбору навчально виробничих робіт. Невід’ємною частиною ВП є трудовий процес [15, с. 369; 13, с. 318];
- *продуктивна праця (ПП)* – праця в сфері матеріального виробництва, що характеризується високим рівнем його ефективності [13, с. 322], в професійному навчанні організовується у відповідності з принципами

поєднання навчання з виробничою працею [9. с. 19].

Малюнок 1

Як відомо, для забезпечення поєднання виробничого і теоретичного навчання необхідне планування спільної роботи майстра виробничого

навчання і викладачів спецтехнології. Важливими складовими їхньої спільної роботи є взаємодія, діловий контакт, високий рівень розуміння, виробничі стосунки, методична узгодженість дій щодо навчання учнів на виробництві.

З метою її цілеспрямованого забезпечення слід керуватися чинними документами і матеріалами, а особливу увагу приділяти навчальним планам і програмам [13, с. 214-215] (див. мал. 1).

Вищевикладене свідчить, що проблема поєднання професійного навчання з виробничою працею у закладах професійно-технічної освіти має забезпечуватися із урахуванням вищевикладених складових таким чином, щоб її результати стали не тільки метою для створення матеріальних і духовних цінностей, але й засобом освіти і виховання учнів ПТНЗ, закріпленням, поглибленням і розширенням набутих ними знань.

До перспективних напрямів наукових пошуків у контексті проблеми поєднання виробничої праці з професійним навчанням належать зарубіжний аспект порушеної проблеми, організаційно-педагогічні засади професійного навчання дорослих на виробництві та ін.

Література

1. Аніщенко О.В. Проблема наукової організації праці учнів загальноосвітньої і професійної школи в історії розвитку педагогічної науки і практики в Україні (кінець XIX-XX ст.) : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Аніщенко Олена Валеріївна. – К., 2009. – 518 с.
2. Батышев С.Я. Актуальные проблемы подготовки рабочих высокой квалификации / С.Я. Батышев. – М. : Педагогика, 1979. – 224 с.
3. Батышев С.Я. Производственная педагогика : Учебник / С.Я. Батышев. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М. : Машиностроение, 1976. – 687 с.
4. Батышев С.Я. Реформа профессиональной школы (опыт, поиск, задачи, пути реализации) / С.Я. Батышев. – М. : Высшая шк., 1987. – 343 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
6. Дидактика производственного обучения / под ред. О.Ф. Федорова. – М. :

- Высш. шк., 1973. – 416 с.
7. Ленин В. И. Полное собрание сочинений (постранично) / Владимир Ильич Ленин. – 5-е изд. – М.: Изд. политической литературы, 1967. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: 14.02.2010: <<http://vilenin.eu/>>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
 8. Лікарчук І.Л. Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні (1888 – 1988 роки): Монографія / Ігор Леонідович Лікарчук. – К. : Вища шк., 1998. – 257 с.
 9. Мадзигон В.Н. Продуктивная педагогика. Политехнические основы соединения обучения с производительным трудом : Монография. – К. : Вересень, 2004. – 324 с.
 10. Маркс К. Собрание сочинений / Карл Маркс, Фридрих Энгельс. – Изд. 2, тома 1-39 (из 50-ти). – М.: Изд. Полит. литературы, 1955—1981 . – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: 14.02.2010: <http://soviet-history.com/library/marx_engels/> – Загол. з екрану. – Мова рос.
 11. Ничкало Н.Г. Професійно-технічна освіта // Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; гол. ред. В. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 735-737.
 12. Организация и методика производственного обучения : учеб. для индустриально-пед. техникумов и повышения квалификации мастеров произв. обучения / за ред. М. Жиделева. – М. : Высш. шк., 1978. – 399 с.
 13. Педагогічна книга майстра виробничого навчання: Навч.-метод. посіб. / Н.Г. Ничкало, В.О. Зайчук та ін.; За ред. Н.Г. Ничкало. – К.: Вища шк., 1992. – 334 с.
 14. Скакун В.А. Преподавание общетехнических и специальных предметов в средних ПТУ / В.А. Скакун : Метод. пособ. – М. : Высш. шк., 1987. – 272 с.
 15. Энциклопедия профессионального образования. В 3 т. / Под ред. С.Я. Батышева. – М.: АПО, 1999. – Т. 2 (М-П). – 440 с.
 16. Sargant William Lucas 1809-188. «R. Owen and his social philosophy». – М. : Adamant media, 2001 . – 543 s .

Н. Смоляная

Соединение профессионального обучения и производительного труда учеников как научная проблема профессиональной педагогики

В статье анализируется соединение профессионального обучения с производительным трудом в профессионально-технических учебных заведениях как проблема профессиональной педагогики, охарактеризованы ее содержание, цели, задачи, составляющие аспекты в научных педагогических исследованиях.

Н. Смоляна

Поєднання професійного навчання і виробничої праці учнів як наукова проблема професійної педагогіки

У статті аналізується поєднання професійного навчання з виробничою працею у професійно-технічних навчальних закладах як проблема професійної педагогіки, наведені характеристики її змісту, мети, задач, складові аспекти у наукових педагогічних дослідженнях.

N. Smoljanaja

Connection of vocational training and productive work of pupils as a scientific problem of professional pedagogics

In article connection of vocational training with productive work in professional educational institutions as a problem of professional pedagogics is analyzed, the purposes, the problems making aspects in scientific pedagogical researches are characterised its maintenance.